

Проф. д-р Румен Брусарски*

100 ГОДИНИ ЛИЧЕН ПОДОХОДЕН ДАНЪК В БЪЛГАРИЯ

През 2020 г. данъкът върху общия доход в България отбеляза своя 100-годишен юбилей. В началото на XX век този данък вече е на мода в много страни от развития свят (Западна Европа, САЩ и др.). Йоханес Попиц (1884-1945 г.), професор по данъчно право и финансов министър на Прусия от 1933 до 1944 г., „коронова“ личния подоходен данък като кралица на данъците. Представеното изследване е посветено на генезиса и развитието на данъка върху общия доход в нашата страна (Царство България, Народна република България и Република България).¹

Ключови думи: личен подоходен данък

JEL: H24

Гръбнак на българската данъчна система в края на XIX и началото на XX век са косвените данъци (акцизи и мита). Преките данъци имат относително скромно фискално и икономическо значение. Както пише проф. Петко Стоянов, „прякото облагане е представлявало за практическия деятел все по-малък интерес, защото пренасянето върху него на по-големи тежести е било рисковано дело от чисто политическо естество. ...И мотивът „да не се внася смут“ в душите на данъкоплатците с някоя по-съществена реформа в прякото облагане ... се поддържа здраво от финансовите ръководители на държавата“ (Стоянов, 2004, с. 460-461).

Първата по-сериозна реформа на преките данъци у нас след учредяването на Третата българска държава е проведена през 1894 г. Тя засяга основните данъци – поземлен данък, данък върху сградите и данък върху занятията. Десятъкът, емлякът (данък върху недвижимите имоти), теметуатът (данък върху доходите от занятия), серчимът (данък върху свинете) и други използвани дотогава турски данъци са отменени.

---

* УНСС, Финансово-счетоводен факултет, катедра „Финанси“, brussarski@yahoo.com

¹ Prof. Rumen Brussarski, PhD. 100 YEARS OF PERSONAL INCOME TAX IN BULGARIA. *Summary*: 2020 marked the 100th anniversary of the personal income tax in Bulgaria. At the beginning of the XX century, this tax was already in vogue in many countries of the developed world (Western Europe, USA, etc.). Johannes Popitz (1884-1945), professor of tax law and finance minister of Prussia (1933-1944), "crowned" the personal income tax as the "queen of taxes". The present article is devoted to the genesis and development of the personal income tax in our country (the Kingdom of Bulgaria, the People's Republic of Bulgaria and the Republic of Bulgaria). *Keywords*: personal income tax.

Първи стъпки

В началото на миналия век носеща конструкция на прякото данъчно облагане в България са т. нар. *приходни (обектни, реални)² данъци*. С тях (по същество) се облага доходът на данъкоплатците от различни икономически дейности и активи (наемен труд, земеделие, занаяти, свободни професии, сгради, финансов капитал и др.). Приходните данъци „имат за обект дохода на отделното лице, ако и обект на конкретния данък и да е отделна част от този доход или пък отделна част на имуществото – винаги истинският обект, който се цели да бъде обложен, е доходът“ (Свраков, 1947, с. 243). В условията на преобладаващо натурално стопанство това е най-добрият възможен начин за облагане на дохода, защото „тези данъци, като общо правило, се приближават най-вече до данъкопоносимостта на данъкоплатеца и с това при тях най-добре и най-пълно могат да се постигнат изискванията на една рационална данъчна политика – при тях именно данъчните правила може да се приложат на дело най-добре“ (пак там).

Основен недостатък на приходните данъци е игнорирането на личността на данъкоплатеца. „Нито семейното, нито личното стопанство, нито правно-политическото положение на данъкоплатеца от тези данъци се вземат предвид. Вместо дохода или имотното състояние, както е при личните данъци, те имат предвид отделните приходи според това от какви източници се добиват, разделно, обособено всеки за себе си“ (Стоянов, 2004, с. 398). По същество тези данъци са инструменти за подоходно облагане на парче, „без да се взема предвид общото стопанско положение или стопанската сила на данъкоплатеца“ (Свраков, 1947, с. 247).

С динамизирането на пазарните отношения и преминаването от натурално към пазарно стопанство става възможно да се обхване и обложи общият (съвкупният) доход на данъкоплатеца „като проява на неговата стопанска мощ и с това на възможността той като данъкоплатец да понесе определена данъчна тежест“ (Свраков, 1947, с. 246). При тези условия системата на преките приходни (обектни) данъци започва да губи позиции и (рано или късно) отстъпва своето място на *прогресивния личен подоходен данък³* (по-известен у нас като данък върху общия доход).

В предизборните кампании от лятото на 1919 г. и пролетта на 1920 г. Българският земеделски народен съюз (БЗНС) обещава много неща, в т.ч. данъчна реформа и по-справедливо разпределение на данъчното бреме в обществото. На 21.05.1920 г. Александър Стамболийски оглавява самостоятелното правител-

² В специализираната литература по онова време тези термини се използват като синоними.

³ За първи път прогресивният личен подоходен данък е въведен във Великобритания от министър-председателя Уилям Пит Младши през декември 1798 г. (в сила от 1799 г.) за финансиране на войните с Наполеон. През 1802 г. временният данък е отменен, но година по-късно е въведен отново. През 1816 г. данъкът е отменен за пореден път. Накрая, през 1842 г. министър-председателят на Обединеното кралство сър Робърт Пийл за трети (последен) път въвежда личния подоходен данък.

ство на БЗНС. Само 40 дни по-късно (на 30.06.1920 г.) XIX Обикновено народно събрание на своята първа извънредна сесия приема *Закон за данъка върху общия доход (ЗДОД)*. Законът е обнародван в Държавен вестник, бр. 88 от 22.07.1920 г.⁴ и влиза в сила от 01.04.1920 г.

Съгласно чл. 1 от закона данъкът върху общия доход се въвежда „вън от досегашните преки данъци“. С други думи, това е съвършено нов данък, който учредява допълнително бреме върху данъкоплатците, а не е заместник (наследник) на съществуващите преки приходни данъци, каквато е първоначалната идея!⁵

Субекти на данъчното облагане са:

- всички български поданици;
- чужденците, които живеят в царството най-малко от една година за дохода им в страната и чужбина;
- чужденците за техния доход в царството (чл. 2).

Данъкът върху общия доход е *семеен*: „Всеки глава на семейството се облага за собствения си доход и за дохода на съпругата му и на другите членове от семейството му, които живеят заедно и образуват с него едно общо домакинство“ (чл. 3).

Обект на данъчно облагане е общият доход на данъкоплатеца, който „се намира, като се съберат всички приходи на лицето, очистени от присъщо необходимите разноски, с приходите на съпругата и на другите членове от семейството...“ (чл. 10). Особено впечатление правят два елемента на облагаемия доход, регламентирани в чл. 8 от закона:

- „следуемата се наемна стойност на собственото жилище, както и на всички други собствени сгради, които служат на притежателя им за употребление, а не за занятието му“ (т. нар. условен наем) и
- „стойността на собствените произведения, които се консумират от облагаемото лице и в семейството му“!⁶

Не се облагат с данък:

- личните инвалидни пенсии;
- застрахователните премии за живот, против градушка, пожар и мор по добитъка;
- пътните и дневните пари на чиновниците на държавна, окръжна, общинска и друга обществена служба (чл. 7).

⁴ Дигитално копие на този брой на Държавен вестник получих с любезното съдействие на г-жа Анриета Жекова – библиограф-експерт в отдел „Библиография на продължаващи издания и статии“, направление „Национална библиографска агенция“, Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

⁵ Със Закона за бюджета за 1921-1922 г. данъкът върху занятията, поземленият данък, училищният налог и пътният данък са отменени (вж. Димитров, 2014, с. 219).

Данъкоплатците с годишен доход до 25 000 лв. имат право на *необлагаем минимум* в следните размери:

- 3000 лв. за сам данъкоплатец;
- 5000 лв. за данъкоплатец с двучленно или тричленно семейство;
- 5000 лв. плюс 500 лв. за всеки член на семейството след третия.

Съгласно чл. 10 от ЗДОД структурата от *пределни ставки*⁶ на данъка върху общия доход има следния вид:

	лева	%
От първите	20 000 по	2
„ следните започнати или цели	10 000 (от 20 000 до 30 000)	2,5
„ „ „ „ „	10 000 („ 30 000 „ 40 000)	3
„ „ „ „ „	20 000 („ 40 000 „ 60 000)	4
„ „ „ „ „	20 000 („ 60 000 „ 80 000)	5
„ „ „ „ „	20 000 („ 80 000 „ 100 000)	6
„ „ „ „ „	50 000 („ 100 000 „ 150 000)	7,5
„ „ „ „ „	50 000 („ 150 000 „ 200 000)	9
„ „ „ „ „	50 000 („ 200 000 „ 250 000)	10,5
„ „ „ „ „	50 000 („ 250 000 „ 300 000)	12
„ „ „ „ „	50 000 („ 300 000 „ 350 000)	13,5
„ „ „ „ „	50 000 („ 350 000 „ 400 000)	15
„ „ „ „ „	100 000 („ 400 000 „ 500 000)	17
„ „ „ „ „	100 000 („ 500 000 „ 600 000)	19
„ „ „ „ „	200 000 („ 600 000 „ 800 000)	21,5
„ „ „ „ „	200 000 („ 800 000 „ 1 000 000)	24
„ „ „ „ „	500 000 („ 1 000 000 „ 1 500 000)	27
„ „ „ „ „	500 000 („ 1 500 000 „ 2 000 000)	30
От това нагоре	(за повечето от 2 000 000)	35

Данъкът върху общия доход е *прогресивен* – с нарастване на дохода средната данъчна ставка⁷ нараства.

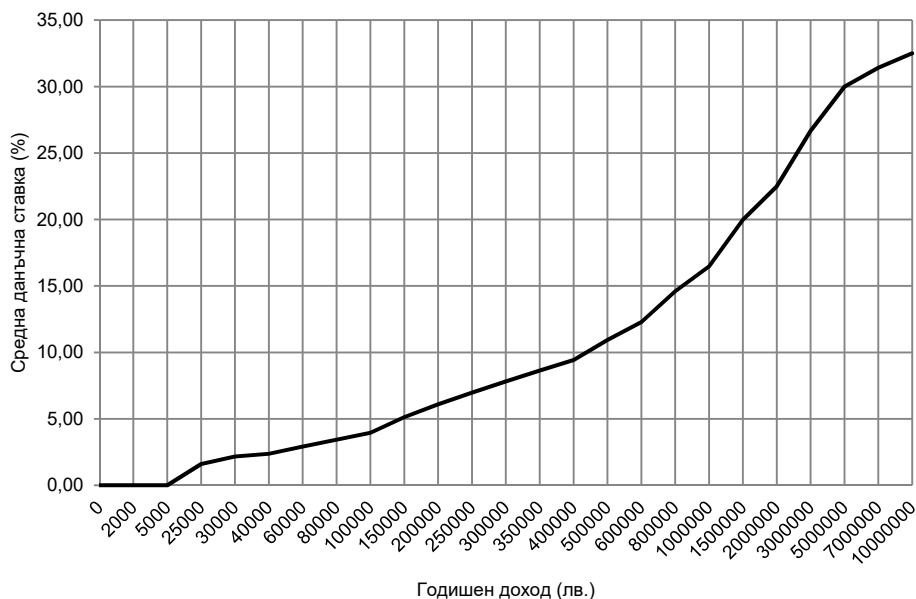
Във фиг. 1 е представена средната ставка на данъка върху общия доход за 25 избрани равнища на облагаем доход на данъкоплатец с тричленно семейство – 3 нива в рамките на нормативно регламентирания необлагаем минимум (5000 лв.), 18, съвпадащи с горната граница на първите 18 етажа в структурата от пределни данъчни ставки, и 4, попадащи в последния (най-висок) 19-ти данъчен етаж (за доходи над 2 000 000 млн. лв.).

⁶ Пределната данъчна ставка измерва квотата (дела) на данъка в последната единица от данъчната основа.

⁷ Средната данъчна ставка измерва квотата (дела) на данъка в данъчната основа.

Фигура 1

Функция на средната данъчна ставка на данъкоплатец с тричленно семейство (1920 г.)

Съгласно чл. 10, Забележка II от закона данъкът на ергените от 30 до 50 години се увеличава с 10%.

За целите на облагането до 20 януари всяко данъчно задължено лице трябва да подаде годишна *декларация*, „в която да покаже дохода си поотделно: от разните категории занятия; от разни видове недвижими имоти, които се отдават на други лица на използване; от влоговете; от акции, облигации и други ценни книжа, както и тия на съпругата си и на всички лица, живущи заедно с него“ (чл. 14). Образецът на декларация се определя от министъра на финансите.

Неизрядните данъкоплатци се санкционират, както следва.⁸

- за неподаване на декларация или укриване на доход: троен размер на данъка върху недекларирания доход (чл. 28);
- за подаване на декларация след 20 януари, но до 1 март на същата година и преди да бъде съставен акт за нарушението: глоба от 25 лв. до 300 лв.⁹ и облагане на декларирания със закъснение доход (чл. 30).

⁸ В чл. 31 и чл. 32 от ЗДОД са предвидени санкции и за кметовете и финансовите чиновници.

⁹ Глобата не може да е по-голяма от двукратния размер на дължимия данък и по-малка от 25 лв.

Накрая: „Данъкът върху общия доход се предава на бирниците за събиране, след като се произнесе окръжната контролна комисия или Министерът на финансите за нарушителите. Обтъжването по касационен ред не спира събирането му, което става по реда и в сроковете, предвидени в Закона за събиране на преките данъци“ (чл. 34).

Практическото облагане на общия доход в България обаче се оказва трудна работа. Възникват много проблеми от обективно и субективно естество, (главно) защото:

- новият данък обхваща „абсолютно всички данъкоплатци, без да освобождава никого...“ (Свраков, 1947, с. 271) (добра, но прекалено амбициозна за времето си идея за всеобщност на данъчното облагане!?)

- в условията на полунатурално стопанство е много трудно (дори невъзможно) да се изчисли стойността на произвежданите и потребявани вътре в земеделското домакинство продукти – по онова време около 80% от икономически активното население са ангажирани в селското стопанство, което дава над 2/3 от националния доход на страната (Тодоров и др., 1981, с. 317);

- данъчното облагане на общия доход (съвършено нова и непозната дотогава у нас техника) стартира с доста високи пределни данъчни ставки (което създава стимули за укриване на доход и други злоупотреби);¹⁰

- фискалната култура на данъкоплатците е на много ниско равнище;

- данъчната администрация е неподготвена (и корумпирана) – получени са „над един милион декларации, които данъчните власти не бяха в състояние да обработят и които оставаха по няколко години неизпълнени“ (Свраков, 1947, с. 271).

Фискалната иновация на БЗНС генерира социално напрежение. В Народното събрание, както и в други държавни институции постъпват множество протестни писма и оплаквания от цялата страна. Срещу нововъведения данък върху общия доход се обявяват не само буржоазните партии, но и земеделските производители. Накратко „реформата от 1920/1922 год. била извънредно сериозна крачка напред, но за съжаление недостатъчно обмислена и технически неподготвена“ (Свраков, 1947, с. 271).

След падането на БЗНС от власт данъкът върху общия доход е подложен на сериозна преработка. На 16.05.1924 г. XXI Обикновено народно събрание (в рамките на своята първа редовна сесия) приема *Закон за изменение и допълнение на Закона за данъка върху общия доход* (обн. Държавен вестник, бр. 56 от 12.06.1924 г.).

Основните промени в данъчното облагане на личния доход (в сила от началото на финансовата 1924-1925 г.) могат да бъдат систематизирани така:

¹⁰ Нещо повече, година по-късно пределните ставки на данъка върху общия доход са увеличени драстично!?

- *Кръгът на необлагаемите доходи се разширява* с наследствените инвалидни пенсии, личните и наследствените поборнически, опълченски и народни пенсии, личните и наследствените пенсии за прослужено време, ако другите доходи на данъкоплатеца не превишават 50 000 лв./год.; доходите на чуждестранните дипломатически представители, титулярните търговски агенти и др. (при определени условия); лихвите от дялове в кооперативни сдружения; лихвите от държавни заеми, в законите за които изрично е постановено, че се освобождават от преки данъци; доходите по чл. 110 и 118 от Закона за подобрене земеделското производство и опазване полските имоти за времето, предвидено в този закон; постъпленията на лица, които нямат свои собствени или наследствени доходи, а се издържат от благотворителни учреждения и лица; „следуемата се наемна стойност на собственото жилище, както и на всички други собствени сгради, които служат на притежателя им за употребление, а не за занятието му“ (§ 2 от ЗДОД) (т. нар. условен наем) и „стойността на собствените произведения, които се консумират от облагаемото лице и в семейството му“ (§ 3, чл. 8); „доходите и произведенията от едрия добитък, свинете и домашните птици, когато служат на земеделското стопанство, съставят част от него, или пък служат за храна на домакинството“ (§ 6); доходът от овце и кози (§ 29).

- *Въвеждат се връхнини* – процентен данък занятие в полза на общините, окръга, фонда на сираците от войните и търговско-индустриалните камари (само върху данъка на търговците, индустриалците и занаятчиите) (§ 7).

- Доходът от влогове и ценни книжа, изплащан от местни дружества, се облага с *пропорционален данък при източника в размер на 7%* и не се вписва в годишната данъчна декларация (§§ 9 и 11).

- „Заплатите, добавъчното възнаграждение и тантиемите на служителите при държавните, окръжните и общински учреждения, заплатите, тантиемите и други възнаграждения на служителите при обществените и частни учреждения, търговските, фабрични и други заведения“ се облагат (при изплащането им) по *отделна скала (таблица)* с 6 данъчни етажа и пределни ставки от 2% (за годишен доход до 20 000 лв.) до 15% (за годишен доход над 200 000 лв.). Тези доходи също не се вписват в годишната данъчна декларация (§§ 10 и 11).

- „Общодоходният данък от непокрити имоти“ (земеделска земя) се заменя с добрия стар (пряк, приходен) *поземлен данък* (с връхнини) (§ 25 от Закона за изменение и допълнение на ЗДОД).

Очевидно промените от 1924 г. стесняват нормативния обхват на данъка върху общия доход чрез реабилитиране на приходни данъци от близкото минало. В крайна сметка с приетия на 26.06.1925 г. (обн. ДВ, бр. 92 от 24.07.1925 г.) *Закон за данък върху приходите на лицата и дружествата* (чл. 84) Законът за данъка върху общия доход е *отменен* (смятано от началото на финансовата 1925-1926 г.). Новият закон въвежда *данък върху занятията*, разделени в 5 групи (чл. 5):

- служебни занятия (необлагаем минимум за доходите до 100 000 лв./год. – 18 000 лв./год., пределна данъчна ставка 4%);¹¹
- занаяти и свободни занятия (необлагаем минимум за доходите до 100 000 лв./год. – 18 000 лв./год., пределна данъчна ставка 4%);¹²
- индустриални занятия (необлагаем минимум за доходите до 100 000 лв./год. – 18 000 лв./год., пределна данъчна ставка 4½%);¹³
- търговски занятия (необлагаем минимум за доходите до 100 000 лв./год. – 18 000 лв./год., пределна данъчна ставка 5%);¹⁴
- приходи от капитали и имоти¹⁵ (пределна данъчна ставка 5%).

Доходът от съответните занятия до 100 000 лв./год. се облага (само) с данък върху занятията. Доходът над 100 000 лв. се облага с *допълнителен данък върху общия доход*, регламентиран в Отдел II на Закона за данък върху приходите на лицата и дружествата.

Съгласно чл. 24 от Закона за данък върху приходите на лицата и дружествата *необлагаеми* с допълнителния данък върху общия доход са:

- представителните, пътните и дневните пари на държавни, окръжни и общински служители, както и пътните и дневните пари на служителите в обществените и частните учреждения до размер, не по-голям от двойния размер, плащан на държавните служители;
- дневните пари на народните представители, окръжните и общински съветници, училищните настоятели, членовете на търговските и земеделски камари;
- заплатите и другите възнаграждения на чуждестранните дипломатически представители, титулярните търговски агенти и др. при условие на взаимност;
- лихвите от държавни и други заеми, в законите за които изрично е предвидено, че се освобождават от данъци;
- дивидентите от акции и дялове, тантиемите на членове на управителни и надзорни съвети на акционерни дружества и кооперативни сдружения.¹⁶

В кореспонденция с данъка върху занятията *необлагаемият минимум* на допълнителния данък върху общия доход (т.нар. нулев данъчен етаж) е 100 000 лв. Съгласно чл. 25 от Закона за данък върху приходите на лицата и дружествата от 1925 г. скалата (таблицата) за облагане с допълнителен данък върху общия доход включва *12 положителни пределни ставки* – от 2% (за доходи над 100 000 лв. до 150 000 лв.) до 36% (за доходи над 1 500 000 лв.).

¹¹ Лицата с доход до 20 300 лв./год. плащат данък 100 лв.

¹² Лицата с доход до 20 500 лв./год. плащат данък 100 лв.

¹³ Лицата с доход до 20 200 лв./год. плащат данък 100 лв.

¹⁴ Лицата с доход до 20 000 лв./год. плащат данък 100 лв.

¹⁵ В т.ч. доходът от покрити недвижими имоти (за такива се смятат и доходите от дворни и други празни места, подлежащи на данък върху сградите).

¹⁶ Тези доходи обаче се декларират, за да бъдат взети предвид при данъчното облагане.

За целите на прякото облагане България се връща към „добрите стари“ *приходни данъци* – данък върху занятията, поземлен данък и др. Данъкът върху общия доход е изпразнен от съдържание.

Данъкът върху общия доход в Народна република България

На 15.09.1946 г. след спорен референдум България е провъзгласена за *народна република*. Отваря се нова страница в историята ни – социализъм и градеж на комунизма по съветски модел. В условията на планова (командно-административна) икономика „данъците не са това, което са“!

Броени дни след премахването на монархията, на 27.09.1946 г. XXVI Обикновено народно събрание (в рамките на своята първа редовна сесия) приема *Закон за данък върху общия доход (ЗДОД)*, който е обнародван в Държавен вестник, бр. 234 от 12.10.1946 г. и влиза в сила от 01.01.1947 г.

Като *данъчни субекти* в закона са определени:

- физическите лица, без оглед на тяхното поданство,¹⁷ местожителство и местопребиваване;
- акционерните, командитно-акционерните дружества, дружествата с ограничена отговорност, клоновете на чуждестранните дружества и кооперативните сдружения;
- държавните, държавно-автономните и общинските стопански предприятия;
- общините, училищните настоятелства, скотовъдните фондове, стопанските камари, Българската народна банка, Българската земеделска и кооперативна банка, борсите и др. (чл. 2).

Данъкът върху общия доход на физическите лица е *семеен*: „Физическите лица се облагат за своя личен доход и за доходите, произхождащи от общо стопанство на съпругата и други членове на семейството им, които образуват общо домакинство с тях“ (чл. 3), но „съпругата и другите членове на семейството, които имат свои отделни от общото стопанство доходи, подават отделни декларации и за тези си доходи“ (пак там).

Обект на данъчно облагане е общият доход на данъкоплатците „от какъвто и да е приходаизточник“ (чл. 2).

Съгласно чл. 6 от ЗДОД *не се облагат* с данък:

- доходите на дребните земеделски стопани – физически лица (ал. 1);
- доходите на просветните, културните, благотворителните, спортните и професионалните дружества, сдружения и фондации (предназначени изключително за пенсионни, културни и социални фондове), политическите партии, спомагателните и посмъртни каси при определени условия (ал. 2);
- пенсиите (ал. 3);

¹⁷ Чуждите поданици се облагат само за доходите им в страната.

- доходите на чуждестранните дипломатически представители, титулярните търговски агенти и др. (при определени условия) (ал. 4);
- пътните, дневните, фуражните, порционни и безотчетни пари на държавните и общински служители и др. (ал. 5);
- заплатите, надниците и представителните пари на служителите и работниците, плащани от държавния бюджет (ал. 10);
- лихвите от влогове в банки, други кредитни институции и Пощенската спестовна каса (ал. 11);
- други доходи, регламентирани със ЗДОД.

Физическите лица, които получават трудови доходи (заплати, надници, възнаграждения, тантиеми и др.), доходи от търговия, индустрия, наеми и капитали или упражняват свободни професии, земеделски стопани и занаятчии имат право на *необлагаем минимум*, както следва:

- 36 000 лв./год. за сам данъкоплатец;
- 48 000 лв./год. за данъкоплатец с двучленно семейство;
- 54 000 лв./год. за данъкоплатец с тричленно семейство;
- 60 000 лв./год. за данъкоплатец с четиричленно семейство;
- 70 000 лв./год. за данъкоплатец с петчленно семейство;
- 5000 лв./год. за шестия и всеки следващ член на семейството (чл. 34).

В чл. 35 - 39 от ЗДОД са предвидени *5 различни скали (таблицы)*, които включват:

- 9 пределни данъчни ставки (от 7% до 50%) за облагане на доходите от наемен труд;
- 11 пределни данъчни ставки (от 8% до 60%) за облагане на доходите на земеделските стопани и занаятчии – физически лица;
- 11 пределни данъчни ставки (от 12% до 64%) за облагане на доходите на физическите лица, които упражняват свободни професии;
- 10 пределни данъчни ставки (от 15% до 68%) за облагане на доходите на физическите лица от търговия, индустрия, наеми и капитали;
- 10 пределни данъчни ставки (от 18% до 74%) за облагане на доходите на дружествата, учрежденията и предприятията.

Чл. 41 постановява, че физическите лица, които получават доходи от занятия, облагаеми по различни таблици, се облагат *по таблицата на техния преобладаващ доход*. Данъкоплатците са длъжни „да подават декларации по образец, установен от Министерството на финансите, в които да обявяват всичките си доходи, реализирани през изтеклата календарна година“ (чл. 26). Не подават декларации служителите и работниците в държавните, държавно-автономните и общински учреждения, държавните фондове, обществените учреждения и частните предприятия, ако доходът им е само от заплати, възнаграждения и тантиеми, земеделските стопани, които имат доходи само от земеделие, животновъдство, птицевъдство, пчеларство и рибарство, и още някои други категории лица при определени условия (чл. 27).

В чл. 62 за неизрядните данъкоплатци са предвидени следните *санкции*:

- 10% увеличение на дължимия данък при подаване на декларация до 30 дни след изтичане на законоустановения срок;
- двоен размер на дължимия данък при подаване на декларация след изтичането на 30 дни от законоустановения срок или неподаване на декларация;
- двоен размер на дължимия данък върху укрит доход.

Неплатените в срок данъци се събират с *лихва за закъснение* в размер на 1%/месец (чл. 64).

Две години и половина след приемането на Конституцията на Народна република България (известна като Димитровската конституция) е гласуван *нов Закон за данък върху общия доход* (обн. ДВ, бр. 132 от 06.06.1950 г.), който отменя този от 1946 г.

В чл. 1 на новия ЗДОД като *субекти* на данъчното облагане са определени:

- българските граждани за своите доходи, придобити в страната или внесени от чужбина;
- чуждите граждани за своите доходи, придобити в страната;
- кооперациите;
- акционерните, командитно-акционерните дружества и дружествата с ограничена отговорност, чуждестранните дружества и техните клонове за доходите им в страната;
- трудовите кооперативни земеделски стопанства (ТКЗС).

Съгласно чл. 3, подточка (а) данъкът върху общия доход на физическите лица е *семеен* „по домакинства, в лицето на главата на същите, с изключение на доходите от заплати, надници и възнаграждения, които се облагат в лицето на получателя...“.

Не се облагат с данък:

- доходите на членовете на ТКЗС, получени срещу изработени трудовни, освен от рентата;
- доходите, получени свръх нормата от продажбата на селскостопански произведения и приплода на добитъка през годината;
- народните пенсии и стипендиите;
- доходите на чуждестранните дипломатически представители, титулярните търговски агенти и др. (при определени условия);
- еднократните помощи;
- лихвите от влогове в банки, кооперации и Пощенската спестовна каса, както и лихвите от държавните и от гарантираните от държавата заеми и премията от тях;
- печалбите от лотарии, разрешени от правителството;
- обезщетенията по застраховки.

Предвидени са *5 различни скали (таблицы)* за прогресивно данъчно облагане на физическите лица, които включват:

- по чл. 4: 9 пределни данъчни ставки (от 0% до 12%) за облагане на доходите от наемен труд (заплати, надници, пенсии *!!* и други възнаграждения);
- по чл. 8: 11 пределни данъчни ставки (от 0% до 34%) за облагане на доходите на писатели и други работници на науката и изкуството;
- по чл. 10: 9 пределни данъчни ставки (от 8% до 48%) за облагане на доходите на адвокати, просбописци, ходатаи и сътрудници в проектантските организации за възнагражденията им извън тези от служебни задължения, за които плащат данък по таблицата в чл. 4 от ЗДОД;
- по чл. 13: 9 пределни данъчни ставки (от 9% до 48%) за облагане на доходите от свободни професии, занаяти, търговия, наеми и др., без обложениите по чл. 4, 8 и 10 от ЗДОД (градските домакинства, които имат доход и от земеделие и животновъдство и той е по-висок от техния неземеделски доход, се облагат по таблицата в чл. 17 от ЗДОД) (чл. 14);
- по чл. 17: 11 пределни данъчни ставки (от 0% до 46%) за облагане на доходите от селско стопанство (селските домакинства, които имат доход и от неземеделски дейности и той е по-висок от техния доход от земеделие и животновъдство, се облагат по таблицата в чл. 13 от ЗДОД) (чл. 16).

Данъчното облагане на юридическите лица е *пропорционално*, както следва:

- трудово-производителни кооперации – 25%;
- всеотранни и други видове кооперации – 35%;
- Централен кооперативен съюз, районни кооперативни съюзи и дружества, образувани между кооперации – 45%;
- потребителни и кредитни кооперации, смесени държавно-кооперативни дружества, акционерни и командитно-акционерни дружества, дружества с ограничена отговорност, чуждестранни дружества и техните клонове – 55%;
- ТКЗС – 7% (вж. чл. 19 и чл. 22).

В глава X (чл. 46 – чл. 53) ЗДОД предвижда определени *облекчения*.

В чл. 58 са постановени *санкциите* за неизрядните данъкоплатци:

- 10% увеличение на дължимия данък при подаване на декларация до 30 дни след изтичане на законоустановения срок;
- 50% увеличение на дължимия данък при подаване на декларация след изтичането на 30 дни от законоустановения срок;
- 100% увеличение на дължимия данък от укрит приходаизточник.

Съгласно чл. 59 неплатените в срок данъци се събират с *лихва за закъснение* в размер на 1%/ден.

Законът от 1950 г. регламентира данъчното облагане на общия доход у нас *почти половин век* (47 години)! До 1989 г. вкл. той е променян 26 пъти.

Данъчно облагане на личните доходи след 1989 г.

Реален смисъл и съдържание българската данъчна система (в т.ч. личният подоходен данък) придобива след промените от 1989 г., отприщили процеса на преход към пазарна икономика и към демокрация.

От 1990 до 1997 г. няма сериозни изменения в състава на данъчните субекти, формирането на данъчната основа и техниката за облагане на личните доходи.

Данъчно задължени лица са българските граждани (без оглед на местожителство и местопребиваване) за техния доход, придобит в страната или внесен от чужбина, и чуждите граждани за дохода им от източници в страната.

Не се облагат с данък пенсиите, стипендиите и надбавките за деца, доходите на чуждестранните дипломатически представители, титулярните търговски агенти и др. (при определени условия), лихвите от влогове в банки, кооперации и Държавната спестовна каса (ДСК), както и лихвите от държавните и гарантираните от държавата заеми и премиите от такива заеми, печалбите от лотарии, разрешени от правителството, платените обезщетения по имуществени застраховки и някои други доходи.

През 1990 г. и първото тримесечие на 1991 г. за облагане на доходите от трудови правоотношения (заплати, надници и приравнени към тях възнаграждения и обезщетения) се прилага следната *структура от пределни данъчни ставки*:

Месечен доход	Данък
До 140 лв.	Необлагаеми
От 140 до 200 лв.	По 0,03 лв. на всеки 0,10 лв. за горницата над 140 лв.
От 200 до 400 лв.	18 лв. + 13,5% за горницата над 200 лв.
Над 400 лв.	45 лв. + 14% за горницата над 400 лв.

За (годишно) облагане на всички други лични доходи се използва *производна на горната скала (таблица)*, в която границите на съответните данъчни етажи са умножени по 12 (месеца в годината).

Впоследствие броят на данъчните етажи започва да нараства стремглаво. От 01.04.1991 г. до края на февруари 1992 г. той е 8 (т.е. двойно по-голям), а от 01.03.1992 г. до февруари 1993 г. – 7. Смятано от 01.03.1993 г., е в сила таблица с 10 данъчни етажа – абсолютен максимум за периода след 1990 г. След това броят на данъчните етажи в структурата от пределни данъчни ставки започва да спада – от 01.01.1994 г. до 31.12.1996 г. те са 9, а през 1997 г. – 8.

През декември 1997 г. е приет *Закон за облагане доходите на физическите лица (ЗОДФЛ)*, в сила от 01.01.1998 г. (обн. ДВ, бр. 118 от 10.12.1997 г.), който заменя стария ЗДОД от 1950 г.

Съгласно новия закон *обект на облагане* е общият годишен доход на данъкоплатеца (чл. 3) – сбор от всички парични и непарични доходи на физическото лице през данъчната година (чл. 13). *Облагаем доход* е общият годишен доход след приспадане на предвидените в чл. 14 доходи, а *данъчна основа* – облагаемият доход, намален с разходите за дейността и предвидените в закона вноски и облекчения (чл. 15, ал. 1). Накрая: „Ако данъчно задълженото лице има доходи едновременно от два или повече източника ..., данъчната основа за общия годишен доход представлява сборът от данъчните основи,

определени поотделно за всеки източник на доход...“ (чл. 15, ал. 2). Това е гаранция за хоризонтална справедливост на данъчното облагане.

Дължимият данък се определя върху данъчната основа по следната *таблица* (вж. чл. 35, ал. 1):

Годишен доход	Данък
До 720 000 лв.	необлагаеми
От 720 000 до 960 000 лв.	20% за горницата над 720 000 лв.
От 960 000 до 3 840 000 лв.	48 000 лв. + 26% за горницата над 960 000 лв.
От 3 840 000 до 15 360 000 лв.	796 800 лв. + 32% за горницата над 3 840 000 лв.
Над 15 360 000 лв.	4 483 200 лв. + 40% за горницата над 15 360 000 лв.

Съгласно чл. 38, ал. 1 от ЗОДФЛ за (ежемесечно) авансово облагане на доходите от трудови правоотношения се използва *производна на горната скала (таблица)*, в която границите на съответните данъчни етажи са разделени на 12 (месеца в годината). Пететажната структура от пределни данъчни ставки се запазва цели 8 години – до 31.12.2005 г., а от 01.01.2006 г. данъчните етажи намаляват на 4.

Данъчно задължените по ЗОДФЛ подават *годишна декларация* в срок до 15 април на следващата година (чл. 41), а данъкът се внася в 30-дневен срок след подаване на декларацията, като авансовите плащания, извършени в течение на годината, се приспадат от общото годишно данъчно задължение (чл. 54).

С гл. 14 ЗОДФЛ въвежда един позабравен начин за данъчно облагане – т. нар. *окончателен годишен (патентен) данък*. С него се облагат физическите лица и предприятията, извършващи експлицитно изброени в закона дейности (хотели и други средства за настаняване, ресторантьорство, търговия на дребно, платени паркинги, складове на едро и др.) и имат годишен оборот за предходната година до 75 млн. лв.

През ноември 2006 г. е приет *Закон за данъците върху доходите на физическите лица (ЗДДФЛ)*, влязъл в сила от 01.01.2007 г. (обн. ДВ, бр. 95 от 24.11.2006 г.), който заменя Закона за облагане доходите на физическите лица. Той продължава традицията на своя предшественик и съхранява четирите данъчни етажа още 1 година (до 31.12.2007 г.). Така *последната многоетажна структура от пределни ставки* на личния подоходен данък у нас има следния вид:¹⁸

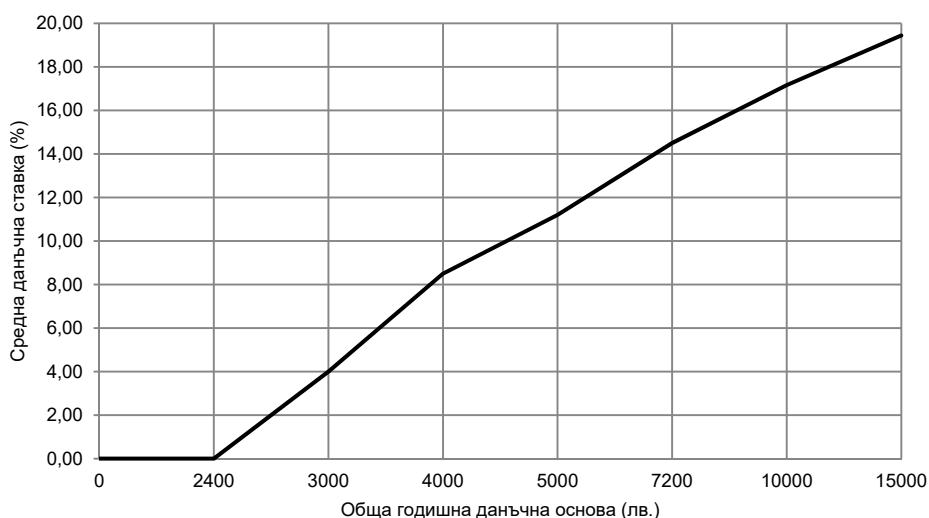
Обща годишна данъчна основа	Данък
До 2400 лв.	Необлагаеми
От 2400 до 3000 лв.	20% за горницата над 2400 лв.
От 3000 до 7200 лв.	120 лв. + 22% за горницата над 3000 лв.
Над 7200 лв.	1044 лв. + 24% за горницата над 7200 лв.

¹⁸ В деноминирани лева (BGN) – от 01.07.1999 г. 1000 BGL = 1 BGN.

На фиг. 2 е представена средната ставка на данъка върху доходите на физическите лица за 8 избрани равнища на общата годишна данъчна основа през 2007 г.

Фигура 2

Функция на средната ставка на ДДФЛ през 2007 г.

С промяна в ЗДФЛ през 2007 г. (смятано от 01.01.2008 г.) с § 35 от Закона за изменение и допълнение на ЗДФЛ е въведен т. нар. *плосък данък* върху личния доход в размер на 10%. По принцип зад етикета „плосък данък“ се крият различни фискални инструменти. Данъчната функция има следния общ вид:

$$T(Y) = \max[t * (Y - A), 0], \text{ където:}$$

$T(Y)$ е данъчното задължение;

t – плоската пределна данъчна ставка ($t > 0$);

Y – данъчната основа;

A – необлагаемият минимум ($A \geq 0$).

При липсата на необлагаем минимум ($A = 0$) данъчното задължение $T(Y)$ е произведение от данъчната ставка t и данъчната основа Y . Резултатът е *пропорционално* данъчно облагане на личния доход – средната данъчна ставка е постоянна величина, равна на t . Такъв е личният подоходен данък в България през последните 13 години,¹⁹ защото многоетажната структура от пределни ставки – от 4 данъчни етажа за 1990-1991 г., през (цели) 10 за 1993-1994 г., до (отново) 4 данъчни етажа за 2006-2007 г., е заменена с *едноетажна!*?

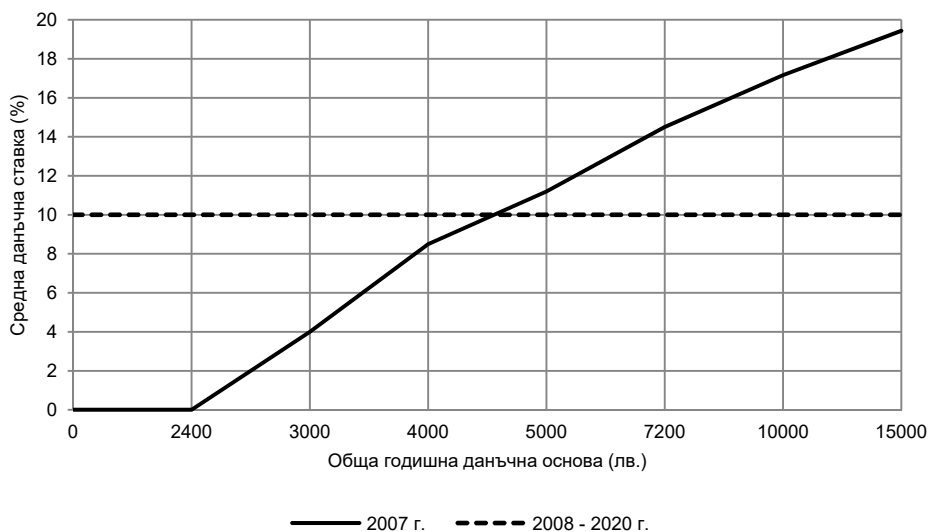
¹⁹ Ефектът от данъчните облекчения за деца по Закона за данъците върху доходите на физическите лица от 2007 г. е нищожен.

Когато $A > 0$ и $Y \leq A$, данъчното задължение $T(Y)$ е 0 лв., а при $A > 0$ и $Y > A$ то е произведение от данъчната ставка t и превишението на данъчната основа над съответния необлагаем минимум ($Y - A$). Резултатът е *прогресивно* данъчно облагане на личния доход – с нарастването на данъчната основа (за доходи над необлагаемия минимум) средната данъчна ставка нараства. Така се облага личният доход в останалия „плосък свят“. Всички държави от Централна и Източна Европа, въвели плосък личен подоходен данък в края на XX и началото на XXI век, „изглаждат“ структурата от положителни пределни ставки (до една-единствена), *но запазват (даже разширяват) необлагаемия минимум*, т.е. заменят многоетажната прогресия (включваща 3 и повече етажа) с *дву-етажна* (доходът в I данъчен етаж се облага с пределна данъчна ставка 0%, а този във II – със съответната положителна пределна данъчна ставка).

Във фиг. 3 са представени функциите на средната ставка за 8 избрани равнища на общата годишна данъчна основа на прогресивния личен подоходен данък през 2007 г. и пропорционалния личен подоходен данък за периода 2008-2020 г.

Фигура 3

Функция на средната ставка на ДДФЛ в България през 2007 г.
и за периода 2008-2020 г.

Резултатът от въвеждането на плосък пропорционален данък върху личния доход в България е очевиден – през 2008 г. хората с обща годишна данъчна основа до 4500 лв. *губят*, а тези с обща годишна данъчна основа над 4500 лв. *печелят!* Например през 2007 г. данъчното задължение на лице с обща годишна данъчна основа 2400 лв. е 0 лв. (средна данъчна ставка 0%),

а през 2008 г. – (цели) 240 лв.²⁰ (средна данъчна ставка 10%). Съответно през 2007 г. данькоплатец с обща годишна данъчна основа 10 000 лв.²¹ плаща 1716 лв. (средна данъчна ставка 17,16%), а през 2008 г. – (само) 1000 лв. (средна данъчна ставка 10%). *И така 13 години!*

През 2020 г. (в условията на пандемия от COVID-19) българската държава събира кураж и посяга на пропорционалния плосък данък върху личните доходи. Данъчните облекчения за деца по ЗДДФЛ са увеличени драстично и се превръщат в *ефективен необлагаем минимум* за всички семейства с непълнолетни деца.²² През 2021 г. (само)²³ физическите лица у нас ще приспадат от своята обща годишна данъчна основа:

- 4500 лв. при едно ненавършило пълнолетие дете;
- 9000 лв. при две ненавършили пълнолетие деца;
- 13 500 лв. при три и повече ненавършили пълнолетие деца.²⁴

Данъчното облекчение се ползва от един от родителите до размера на неговата обща годишна данъчна основа. Когато размерът на облекчението е по-висок от общата му годишна данъчна основа, разликата може да се ползва от другия родител.

През 2021 г. семействата със сума от общите годишни данъчни основи до 4500 лв. няма да платят никакъв данък (независимо от броя на децата) (вж. табл. 1). За 2020 г. семействата със сума от общите годишни данъчни основи в размер от 4500 лв. плащат:

- 430 лв. при едно дете ($= /4500 - 200/ * 10\%$);
- 410 лв. при две деца ($= /4500 - 400/ * 10\%$);
- 390 лв. при три и повече деца ($= /4500 - 600/ * 10\%$).

Ако двамата родители получават минимална работна заплата, сумата от общите годишни данъчни основи е (приблизително) 13 500 лв. През 2021 г. такова семейство ще плати (вж. табл. 1):

- 900 лв. при едно дете (за 13 500 лв. през 2020 г. данъкът е 1330 лв.);
- 450 лв. при две деца (за 13 500 лв. през 2020 г. данъкът е 1310 лв.);
- 0 лв. при три и повече деца (за 13 500 лв. през 2020 г. данъкът е 1290 лв.).

Когато сумата от общите годишни данъчни основи възлиза на 30 000 лв. (доходът на двамата родители е около равнището на средната работна заплата за страната) семейството ще плати (вж. табл. 1):

- 2550 лв. при едно дете (за 30 000 лв. през 2020 г. данъкът е 2980 лв.);
- 2100 лв. при две деца (за 30 000 лв. през 2020 г. данъкът е 2960 лв.);

²⁰ През 2008 г. минималната месечна работна заплата у нас е 220 лв., т.е. 2640 лв./год. ($= 220 * 12$).

²¹ През 2008 г. средната месечна работна заплата в страната е 545 лв., т.е. 6540 лв./год. ($= 545 * 12$).

²² Вж. § 9 от Преходните и заключителни разпоредби на Закона за държавния бюджет на Република България за 2021 г.

²³ Увеличаването на данъчните облекчения за деца важи само за 2021 г. (засега!?).

²⁴ За 2020 г. тези облекчения са съответно 200, 400 и 600 лв.!?

• 1650 лв. при три и повече деца (за 30 000 лв. през 2020 г. данъкът е 2940 лв.).

Очевидно родителите на ненавършили пълнолетие деца с относително ниски доходи ще бъдат облекчени чувствително!

Таблица 1

Данъчно облагане на 12 избрани равнища на сумата от общите годишни данъчни основи на родители с различен брой ненавършили пълнолетие деца през 2021 г.

Сума от общите годишни данъчни основи на лицата (лв.)	Сума от общите годишни данъчни основи на лицата, намалена с данъчното облекчение за деца* (лв.)			Съвкупно данъчно задължение по ЗДДФЛ (лв.)			Средна данъчна ставка (%)		
	при 1 дете	при 2 деца	при 3 и повече деца	при 1 дете	при 2 деца	при 3 и повече деца	при 1 дете	при 2 деца	при 3 и повече деца
(1)	(2) = (1) – 4500	(3) = (1) – 9000	(4) = (1) – 13 500	(5) = (2) * 10%	(6) = (3) * 10%	(7) = (4) * 10%	(8) = (5) / (1)	(9) = (6) / (1)	(10) = (7) / (1)
3000	0	0	0	0	0	0	0,00	0,00	0,00
4500	0	0	0	0	0	0	0,00	0,00	0,00
9000	4500	0	0	450	0	0	5,00	0,00	0,00
13 500	9000	4500	0	900	450	0	6,67	3,33	0,00
20 000	15 500	11 000	6500	1550	1100	650	7,75	5,50	3,25
30 000	25 500	21 000	16 500	2550	2100	1650	8,50	7,00	5,50
50 000	45 500	41 000	36 500	4550	4100	3650	9,10	8,20	7,30
100 000	95 500	91 000	86 500	9550	9100	8650	9,55	9,10	8,65
150 000	145 500	141 000	136 500	14 550	14 100	13 650	9,70	9,40	9,10
240 000	235 500	231 000	226 500	23 550	23 100	22 650	9,81	9,63	9,44
350 000	345 500	341 000	336 500	34 550	34 100	33 650	9,87	9,74	9,61
500 000	495 500	491 000	486 500	49 550	49 100	48 650	9,91	9,82	9,73

* Данъчното облекчение се ползва до размера на сумата от общите годишни данъчни основи на лицата.

От табл. 1 се вижда, че с нарастването на дохода ефектът от новите данъчни облекчения за деца постепенно отслабва. При сума на общите годишни данъчни основи над 100 000 лв. средната данъчна ставка навлиза в зоната между 9 и 10%, т.е. относителното данъчно бреме на родителите на ненавършили пълнолетие деца с високи доходи се доближава до равнището на пропорционалния плосък данък от 10% за 2020 г. (вж. последните 2 - 3 реда на табл. 1).

Накрая (но не по значение), последната промяна в Закона за данъците върху доходите на физическите лица (обн. ДВ, бр. 104 от 08.12.2020 г.) е знакова. Въвеждането на фактически необлагаем минимум за родителите на ненавършили пълнолетие деца слага край на хегемонията на пропорционалното данъчно облагане на личните доходи в България през последните 13 години. Доходите на семейства с ненавършили пълнолетие деца през 2021 г. ще се

облагат *прогресивно* (с нарастването на сумата от общите годишни данъчни основи на родителите средната данъчна ставка нараства – вж. табл. 1). За другите данькоплатци личният подоходен данък остава *пропорционален* – средна ставка 10% (равна на пределната) за всички равнища на общата годишна данъчна основа.

*

Личният подоходен данък в България има богата и интересна история – фалстарт през 20-те години на миналия век, рестарт в условията на планова икономика, развитие и усъвършенстване след промените от 1989 г. Пропорционалното данъчно облагане на личния доход (през последните 13 години) е непозната за държавите от развития свят техника!? Хубаво е, че (според нас) залезът на пропорционалния личен подоходен данък в България е близо. Това е много добра новина за данъчната справедливост в нашата страна!

Използвана литература:

Димитров, М. (2014). *Държавата и икономиката в България между двете световни войни 1919-1939: Факти, анализи и оценки за икономическата политика*. С.: ИК – УНСС.

Закон за данъка върху общия доход. Обн. Държавен вестник, бр. 88 от 22.07.1920 г.

Закон за изменение и допълнение на Закона за данъка върху общия доход. Обн. Държавен вестник, бр. 56 от 12.06.1924 г.

Закон за данък върху приходите на лицата и дружествата. Обн. Държавен вестник, бр. 92 от 24.07.1925 г.

Закон за данък върху общия доход. Обн. Държавен вестник, бр. 234 от 12.10.1946 г.

Закон за данък върху общия доход. Обн. Държавен вестник, бр. 132 от 06.06.1950 г.

Закон за облагане доходите на физическите лица. Обн. Държавен вестник, бр. 118 от 10.12.1997 г.

Закон за данъците върху доходите на физическите лица. Обн. Държавен вестник, бр. 95 от 24.11.2006 г.

Закон за изменение и допълнение на Закона за данъците върху доходите на физическите лица. Обн. Държавен вестник, бр. 113 от 28.12.2007 г.

Закон за държавния бюджет на Република България за 2021 г. Обн. Държавен вестник, бр. 104 от 08.12.2020 г.

Свраков, Г. (1947). *Финансова наука /Лекции/ № 193*. С.: Лито-печат „Труд“.

Стоянов, П. (2004). *Основни начала на финансовата наука*. Университетска библиотека №394, Серия „Университетска класика“. С.: УИ „Св. Кл. Охридски“.

Тодоров, Н. и др. (1981). *Стопанска история на България 681-1981 г.* С.: Наука и изкуство.

14.12.2020 г.